

Keskeisiä käsitteitä

Aateli tai **aatelisto** (ruot. adel) oli sääty-yhteiskunnan ylin yhteiskuntaluokka heti kuninkaallisten alapuolella. Aatelisto tarkoittaa syntyperänsä, maaomistuksensa ja osin myös ansioidensa perusteella etuoikeutettua yhteiskunnan kerrasta.

Kartano (ruot. herrgård, "herraskartano") tarkoittaa suurta maatilaa tai sen isoa päärakennusta. Kartanoita on ollut erilaisia. Osa kartanoista oli tehokkaita maatalouden tuotantolaitoksia, ja niissä ei välttämättä ollut asuttua päärakennusta. Toiset kartanot toimivat aatelisten vilkkaan seuraelämän keskuksena. Jotkut kartanot olivat itsenäisiä tiloja, osa kuninkaan omistamia ns. kruununkartanoita. Kruununkartanot olivat valtion hallinnon keskuspaikkoja, joihin kerättiin veroja. Lisäksi ne toimivat mallikartanoina talonpojille. Kartanoita asuttivat alun perin aateliset.

Kruunu (ruot. krona) on vanha termi, joka tarkoitti valtiota. Tässä merkityksessä sitä käytettiin jo 1300-luvulla. Ruotsissa ja Suomessa sanaa on aikoinaan käytetty esimerkiksi nimityksissä kruunutila ja kruununvouti. Espoonkartano oli alun perin kruunun eli Ruotsin valtion omistama tila. Kuvaannollisesti kruunu tarkoittaa hallitsijaa. Kruunu on myös hallitsijan päässä pidettävä, valtaa merkitsevä koriste.

Lampuoti (ruot. landbonde) oli vuokraviljelijä, joka vuokrasi koko maatilaa.

Mäkitupalainen vuokrasi maatilasta lähinnä asuntonsa alla olevan maa-alueen, joka oli yleensä liian pieni viljeltäväksi. Mäkitupalaiset kuuluivat siis torppareiden ohella maaseudun tilattomaan eli maata omistamattomaan väestöön. Mäkitupalaiset olivat usein maaseudun palkollisia, ja toimivat käsityöläisinä ja kiireapulaisina.

Mylläri (ruots. mjölnare, mjöl = jauho) myllyssä työskentelevän työntekijän ammattinimike. Mylläri jauhaa viljanjyvät jauhoksi.

Piika (ruots. piga) maataloon tai kartanoon kotiapulaiseksi tai palvelijattareksi palkattu nuori tyttö tai nainen.

Porvaristo (ransk. burgeois, ruots. borgare) kaupungissa asuneet kauppiat, käsityöläiset ja muut itsenäiset ammatinharjoittajat.

Ratsupalvelus oli alun perin joidenkin tilojen tai niiden omistajien tehtäväkseen ottama ratsusotilaan varustaminen kruunun eli valtion palvelukseen, mikä tietyin edellytyksin oikeutti verovapauteen.

Renki (ruot. dräng) maataloon tai kartanoon palkattu työntekijä, apumies.

Rälssi (ruot. frälse) oli keskiaikainen yhteiskuntaluokka Suomessa. Rälssille kuului erioikeuksia, pääasiassa vapautusta veron maksamisesta. **Rälssitila** oli maatila, jonka ei tarvinnut maksaa maaveroa.

Suutari (ruots. skomakare) käsityöläinen, joka valmistaa ja korjaa kenkiä.

Säteri eli **säteritila** (ruots. säteri eli asuinkartano) oli rälssitila, jonka omistaja oli vapautettu suorittamasta ratsupalvelusta. Tavallisesti aatelissuvun omistuksessa oleva pää- ja sukukartano.

Säädyttömät eli **rahvas** tarkoitti ennen sitä kansanosaa, joka ei kuulunut mihinkään neljään säätyyn. He hankkivat elantonsa mm. vuokraamalla viljelysmaita tai toimimalla palkollisina. Rahvas oli köyhin kansanluokka, joihin lukeutui enemmistö suomalaisista. Heillä ei ollut edustusta valtiopäivillä, eli he eivät saaneet osallistua yhteiseen päätöksentekoon.

Sääty (ruot. stånd) Suomessa oli ruotsin vallan aikaan neljä säätyä: aatelisto, papisto, porvaristo ja talonpojat. Muut kuuluivat säädyttömiin eli rahvaaseen. Säädyillä oli erilaisia oikeuksia, esimerkiksi aatelisia tai pappeja ei saanut tuomita tavallisissa tuomioistuimissa. Sääty määräytyi pääosin vanhempien syntyperän mukaan.

Taksvärkki (ruots. dagsverke, "päivätyö") oli alun perin vuokratilallisen päivätyövelvollisuus eli tapa maksaa veroja tekemällä töitä isäntätalolle. Vuokratilallisia olivat torpparit ja mäkitupalaiset. Vuokralaisen oli työskenneltävä isäntätalossa tietty määrä päiviä viikossa tai tarjottava työmies, jos vuokra oli sovittu suoritettavaksi osin tai kokonaan päivätyönä. Tällaisia työpäiviä kutsuttiin arkikielessä taksvärkipäiviksi

Talonpoika (ruots. bonde) maanviljelijä, joka omisti itse oman tilansa. Talolliset muodostivat oman talonpoikaissäädyn.

Torppari vuokraviljelijä, joka oli vuokrannut viljeltäväkseen osan suuremmasta maatilasta.

Vouti (ruots. fogde) pohjoismaissa kuninkaan virkamiehestä käytetty nimitys. Keskiajalla voudit kuuluivat ylhäisaateliin. Heidän tehtävänään oli periä kuninkaalle menevät verot sekä toimia käskynhaltijana, eli hallitsijaa edustavana ylimpänä virkamiehenä tietyllä alueella tai linnassa linnanisännän apulaisena.